

PRIKAZ ŠTITA S GOTIČKIM MOTIVOM NA KAMIKU IZ BRŠTANOVA

KREŠIMIR KUŽIĆ
Gredička 34
10000 ZAGREB

UDK/UDC: 929.6(497.5)"15"
Izvorni znanstveni članak
Original scientific paper

Primljeno : 2001-03-26
Received

Autor u radu daje prikaz kamika iz sela Brštanova nastalog u prvoj polovici 15. st. Kamik je analiziran dvojako: grb na njemu opisan je heraldički, a tipološki je određena i vrsta štita kao oružja. Osim toga, posebno je obrađen osebujan ornamentalni ukras kamika u obliku naizmjeničnih kvadratića u dva niza.

Prisutnost gotike u primorskim gradovima Šibeniku, Trogiru i Splitu očituje se u nebrojenom nizu umjetničkih artefakata. Od crkvene do svjetovne arhitekture i ukrasne plastike, preko likovne umjetnosti, taj stil u umjetnosti ostavio je neizbrisiv pečat u vizurama naših primorskih gradova.¹ Međutim, čim napustimo uži obalni prostor, gotovo ćemo uzalud tražiti karakteristične gotičke elemente u graditeljskom naslijeđu cjelokupnog prostora iza primorskog planinskog grebena, pa tako i Zagore. Crkvice u Ričipolju i Muću Donjem, a vjerojatno i niz drugih,² svjedočile su o prihvaćenosti gotike u prostoru koji je bio organski srastao s primorskim središtima.³ Međutim, počevši od 1463. god. turska taktika pustošenja bila je učinkovita.⁴ I tako, dok je cvijetna gotika simbolizirala najljepše doba Republike na lagunama, kod nas su "cvjetali" rat, glad i uništenje doneseno osmanlijskim prodorom na Zapad. Osim gospodarskog i materijalnog kulturnog rasapa, oni su prouzrokovali i temeljite demografske promjene, čija je

¹ Literatura je mnogobrojna, pa ću navesti samo onu najvažniju: Lj. KARAMAN, 1933; C. FISKOVIĆ, 1950.

² L. KATIĆ, 1958, 293; Z. DEMORI-STANIČIĆ, 1989, 187.

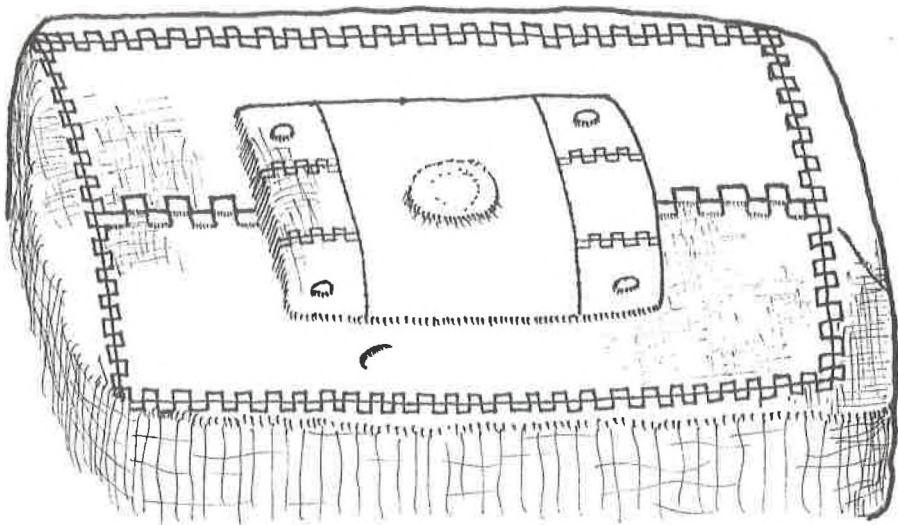
³ S. IVŠIĆ, 1943, 86; C. FISKOVIĆ, 1962.

⁴ T. RAUKAR, 1997, 173, 175, 405-439.

posljedica bila i zaborav koji je pao na predtursko razdoblje.⁵ U sjećanju današnjeg puka nema ni glasa o predturskim vremenima. Taj prostor izbrisan od gotičkoga stila, popunjava nam, barem u ornamentalnom obliku, jedan reljefni ukras s oveće nadgrobne ploče u Dalmatinskoj zagori. Kamik se nalazi u selu Brštanovu, 16 km sjeverno od Splita.

Otrilike u sredini sela smještenog podno planine Moseća, nalazi se župna crkva Uznesenja Blažene Djevice Marije, nekada posvećena sv. Jurju.⁶ Uokolo nje prostire se mjesno groblje čija tradicija ukapanja seže do srednjeg vijeka. To nam potvrđuju kamici koji leže pretežno zapadno od crkve, u prostoru prema vratima grobljanske ograde. Pri prvom posjetu lokalitetu jedan dio kamika bio je prekriven slojem zemlje, ali nakon čišćenja i uređivanja neki su ugledali sunčevo svjetlo, sudeći prema svijetloj boji, nakon dugih godina.⁷ Od sačuvanih nadgrobni spomenika, sedam ih je s raznim ukrasima, tri su neukrašena, a kraj njih postoje i tri preklesana ostatka. Dva su od njih ugrađena u omanju mrtvačnicu. Jugozapadno od crkve, u nizu od nekoliko nadgrobni ploča nalazi se i jedan vapnenački monolit čije su dimenzije sljedeće: dužina - 189 cm, širina - 102 cm, debljina - 36 cm (k tomu još 7 cm visine reljefa), procijenjena težina je 1850 kg.⁸

Radi se o kamiku u obliku deblje ploče, - što je bio uobičajeni oblik nadgrobni spomenika pod vedrim nebom u ovom dijelu srednjovjekovna

Sl. 1. Kamik kod župne crkve u Brštanovu.

Fig. 1. Tombstone near the parish church in Brštanovo.

⁵ Z. DEMORI-STANIČIĆ, 1989, 183.

⁶ L. KATIĆ, 1958, 293.

⁷ Prvi put sam obišao Brštanovo 1995. god, a drugi put 2000. god.

⁸ S. ŠESTANOVIĆ, 1986, 160. Uzeo sam u obzir volumnu težinu vapnenca od 2,69 g/cm³.

Hrvatskoga kraljevstva. Hrvatska je ušla u kasni srednji vijek sazdana od dvadesetak županija - upravnih i vojnih jedinica nalik engleskim "shire ima".⁹ Brštanovo je bilo dio zagorske županije, a od 13. st. ta županija pripojena je kliškoj. Do polovice 14. st. u njoj su vladali knezovi Šubići; a onda su ih sljedećih stotinu godina slijedili knezovi Nelipići do 1434. god.¹⁰ Međutim, kao izravni gospodari sela spominju se plemići Biserići. Njihovu pretku, plemenitom Vidoju, selo je dao u vlasništvo knez Mladen III. Šubić 1336. god. za virnu službu, a o tome nam svjedoči prijepis isprave iz 1410. god. u splitskom Kaptolu.¹¹ Cijeli kraj živio je od prodaje žita i stoke u primorskom gradu Splitu, međutim, pravi je prosperitet je nastao tek kad je 1358. god. hrvatsko-ugarski kralj Ljudevit I. Anžuvinae pobijedio Mletačku Republiku, te otvorio vrata pomorskoj trgovini.¹² U sljedećih stotinjak godina dolazi do neviđenog procvata, koji se u gradovima odrazio u gradnjama katedrala i palača, a u selima u desetcima nadgrobni spomenika. Neki od njih bili su teži od 5 tona, ali većini se težina kreće oko 1000 kg. Materijal od kojeg su klesani, domaći je vapnenac, kojeg u obilju ima po okolnim brdima.

Nekoga davnog dana s jedne od okolnih padina dotegnila je volovska zaprega ovu debelu ploču na grob neznanoga seoskog plemenitaša.¹³ Kad se približimo spomeniku, vidjet ćemo da mu je cijela gornja ploha oblika npravilnog pravokutnika i blago je zaobljena po širini. Uz sva četiri ruba plohe proteže se vrpca s dvorednim šahovničkim ornamentom čineći pravokutnik. Osim toga, po njegovoj uzdužnoj simetrali isklesan je sličan takav ornament, a razlikuje se od rubnog u nešto većim dimenzijama kvadratića, tj. u širini vrpce. Simetralna vrpca u svom srednjem dijelu prekrivena je prikazom štita koji je reljefno izdignut od ostatka plohe oko 7 cm u hrptenom dijelu. Njegove su dimenzije sljedeće: dužina - 78 cm, širina - 44 cm. Budući da je u najvećem broju slučajeva štit nositelj grba, nadgrobni spomenik u ovoj prigodi prepoznamo kao heraldički izvor.¹⁴ Vrsta heraldičkog štita koji na spomeniku vidimo, identična je stvarnom bojnom štitu kojim se pokojnik služio, pa stoga cijeli prikaz pripada onom razdoblju heraldike koji nazivam "heraldika štita".¹⁵ Uzevši tu činjenicu u obzir, najprije dajemo opis štita kao oružja. Radi se o pravokutnom štitu čija je ploha blago savijena po širini. U sjecištu dijagonala, iako oštećena, vidljiva je plitka okrugla izbočina, a tik do svakog od kutova nalazi se jedno omanje ispupčenje. Najvjerojatnije su to glave zakovica. Sama ploha podijeljena je u tri polja, od kojih je srednje, veće, reljefno izdignuto. Sve do sada navedene osobine nedvojbeno upućuju na zaključak da se radi o polukružno-valjkastoj tarči, tj. njezinoj plitkoj modifikaciji. Spomenuto srednje polje vjerojatno je bilo ojačano kožom, a središnja izbočina bila je od kovine. Isto tako i kutna ispupčenja predstavljaju glave metalnog okova štita.¹⁶

⁹ G. O. SAYLES, 1974, 180.

¹⁰ K. KUŽIĆ, 1997, 34-39.

¹¹ Isto, 53, 54.

¹² T. RAUKAR, 1997, 80, 151-166.

¹³ S. GUNJAČA, 1991, 81, 82.

¹⁴ E. v. SACKEN, 1872, 7.

¹⁵ Isto, 8.

¹⁶ V. POSCHENBURG, 1939, 122, 348; J. HEWITT, 1855/1996, 295, 375, 88; A. DEMMIN, 1879, 310 - 315.

Sl. 2. Grb Kvkrecich u Korjenić-Neorićevu grbovniku iz 1595.

Fig. 2. The Kvkrecich coat of arms from Korjenić-Neorić's armorial published in 1595.

upozorio na ciborij Sv. Marije u Biskupiji iz 11. st. i njegove zupce,³⁹ bolje rečeno, dvoredna ispupčeno-uvučena kvadratična polja. Brštanovski motiv daleko je najsljedniji ovome iz Biskupije, pa bi se to moglo uputiti na izvornu povezanost.⁴⁰ Ako razmotrimo ornament u sklopu problematike kamikā, uvidom u svojevrstu enciklopediju motiva Marion Wenzel otkrit ćemo pak, da nije zabilježen nijedan primjerak identičan našem iz Brštanova.⁴¹ Wenzel upućuje na najvjerojatnije izvorište inspiracije većine ornamenata - primorske gradove.⁴² S obzirom na brštanovski kamik, ne dijelim u potpunosti njezino mišljenje.

U koje vremensko razdoblje možemo staviti nastanak brštanovskog kamika? Spomenuto je na početku da je temelj svega bio gospodarski polet potaknut anžuvinskim trijumfom, koji je i nakon mletačkog zaposjedanja gradova bio nastavljen u manjem opsegu. Oblik štita kao oružja ovdje nam nije od veće koristi. Teško je, dakle, bez eventualnih materijalnih nalaza, uže datirati nastanak spomenika, ali zacijelo nije nastao u razdoblju posljednjih dvaju desetljeća prije turskih provala. Na datiranom primjerku kamika iz susjednog sela Niskoga, i njemu identičnih ploča, vidimo mnogo vještiji rad u izradi rizično tankih nadgrobnih kamenova.⁴³ Kod Brštanova priklonio bih se tezi da se radi o izradvini seoskoga klesara priučenog tijekom radova Jurja Dalmatinca u Šibeniku ili Splitu.⁴⁴ Druga je mogućnost da su to bili klesari angažirani tijekom opsežnih radova Mlečana u izgradnji kaštelā u Splitu i Trogiru, otprilike u isto vrijeme, oko 1430. god.⁴⁵

LITERATURA:

- BABIĆ, I., 1972. - Ivo Babić, Tri srednjovjekovne crkvice, *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji*, 19, Split.
- BANAC, I., 1991. - Ivo Banac, *Grbovi biljezi identiteta*, predgovor Slobodan Prosperov Novak, opisi grbova Josip Kolanović, Zagreb.
- DEMMIN, A., 1879. - Auguste Demmin, *Guide des amateurs d'armes*, Paris.
- DEMORI-STANIČIĆ, Z., 1989. - Zoraida Demori-Staničić, Spomenici 17. i 18. stoljeća u splitskoj Zagori, *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji*, 28, Split, 1989.
- ENCICLOPEDIA italiana, 3, Roma/Milano, 1929.
- FISKOVIĆ, C., 1936. - Cvito Fisković, Najstariji kameni grbovi grada Splita, *Vjesnik Hrvatskoga arheološkoga društva*, n. s. 17, Zagreb.
- FISKOVIĆ, C., 1950. - Umjetnički obrt XV.-XVI. stoljeća u Splitu, *Zbornik Marka Marulića 1450-1950, Djela JAZU*, 39, Zagreb.

³⁹ C. FISKOVIĆ, 1936, 186.

⁴⁰ S. GUNJAČA, 1955, 234, Sl. 16-19.

⁴¹ M. WENZEL, 1965, 17-51.

⁴² Isto, 57.

⁴³ I. BABIĆ, 1972, 67-73; K. KUŽIĆ, 1998, 48-50, Sl. 6, Sl. 7.

⁴⁴ N. GATTIN, 1982, 42-45.

⁴⁵ D. KEČKEMET, 1956, 269-271.